

XIMO PUIG

Repensar Espanya, mirar el dinosaure

Obertura. (Espanya. Espanyes. Quina Espanya? La qüestió és tan antiga com ho és el mateix territori comú els darrers segles. És ben cert que hi ha hagut diverses evolucions segons el moment històric, però a la fi ens despertem i ací està el dinosaure.)

I. UN AGGIORNAMENTO ALS CINQUANTA ANYS

Quinze anys de Procés independentista fracassat a Catalunya, la consolidació del procés invisible a Madrid que està separant la capital del conjunt d'Espanya en termes polítics, econòmics i mediàtics —el Madrid DF—, el fracàs de la renovació del sistema de finançament, la plasmació dels desequilibris o l'absència d'espais de cooperació territorial amb un Senat obsolet urgeixen a repensar allò que s'anomena Espanya.

Fa poc, a *La Vanguardia*, el seu antic director Lluís Foix escrivia un article titulat «El federalismo no es una utopía». A *El País*, el seu redactor en cap d'Opinió José Andrés Rojo publicava una tribuna titulada irònicament «Hacia un Estado federal, aquella excentricidad». I un intel·lectual de referència com José Luis Villacañas emmarcava la qüestió a *Contexto* amb un títol ben esclaridor: «Federalismo como solución».

Més que fer de la necessitat virtut, es tracta de creure amb convicció que la realitat, l'Espanya real i diversa existent, és una virtut que hem de saber encaixar per fer l'Espanya possible. Ara, quan estan a punt de complir-se cinquanta anys

Ximo Puig (Morella, 1959) ha estat president de la Generalitat Valenciana entre 2015 i 2023. A hores d'ara és ambaixador d'Espanya davant l'OCDE, a París. Ha publicat recentment *Una idea d'esperança* (Tirant)

del final de la llarga nit de la dictadura i l'inici de l'etapa democràtica, potser és el moment d'evidenciar el potencial del federalisme dels fets com a solució, com l'evolució natural de la democràcia constitucional. Perquè l'Estat autonòmic ha estat una història d'èxit —amb mancances i febleses—, i ara, sense dubte, necessita un *aggiornamento*.

El sistema de distribució de poder de l'Estat autonòmic està arribant a un estrès disfuncional que és insostenible a llarg termini. Assistim, d'una banda, a l'ús espuri dels ressorts competencials autonòmics per tal de vulnerar les condicions d'igualtat i justícia que consagra la Constitució. Un exemple centralista: amb els impostos de tots els espanyols i l'enorme pes de l'Estat per l'efecte capitalitat, s'ha engrossit Madrid fins al punt que el *dopatge* que li reporta l'efecte aspirador de la capitalitat se l'apropia la Comunitat de Madrid com si fora un mèrit d'unes polítiques segregadores. Això genera un efecte polític i electoral que beu d'una font artificial i a la qual l'Institut Valencià d'Investigacions Econòmiques (IVIE) ha posat xifres rigoroses. D'altra banda, l'extrema dreta i la dreta extremada pretenen forçar l'homogeneïtat en les condicions culturals i diferenciadores de la diversitat territorial que conformen, des d'antuvi, els pobles d'Espanya. Un procés d'assimilació lingüística i anul·lació identitària que empobreix la realitat plural de l'Espanya d'Espanyes. Encara més: no tan sols l'empobreix. L'encona. N'atja el foc identitarista.

Una de les grans estupideses és arraconar a qui no encaixa en el prototip d'aquells que proclamen la seua hegemonia uniformitzadora. Aquesta actitud sectària erosiona la convivència. Des de fa molt de temps, les elits centralistes intenten segrestar la idea d'Espanya. La seua idea d'Espanya, clar. Ja fa segles que els territoris perifèrics han estat sota sospita per part del nacionalisme ortodox, anacrònicament essencialista, tan impúdicament disfressat de patriotisme. Ja fa segles que les llengües ara cooficials han hagut de suportar el recel i la insidiosa animadversió del nacionalisme hegemònic. Ací es troba la primera paradoxa —si es vol emocional— quan obrim el focus i observem l'escena completa. Aquells que més parlen d'Espanya, menys l'estimen. No estimen les seues llengües quan no volen que es parlen a les institucions espanyoles ni, de fet, en les pròpies. No estimen les seues identitats, com demostren cada dia —i la renúncia a commemorar l'Any Estellés n'és una trista mostra—. No estimen el retrobament entre espanyols, com ha demostrat la seua posició *squadrista* amb el debat sobre l'amnistia. El que volen és el foc. Són addictes al foc. I el resultat darrer n'és ben evident: el reforçament espanyolista que representa i irradia l'extrema dreta ha begut de l'anticatalanisme i d'una fòbia a la diversitat.

Per això, considere que l'impuls federal és la via, per virtut i per necessitat. És el camí per a la confluència de dos pulsions: garantir la cohesió i preservar l'heterogeneïtat en la realitat cultural.

Ara bé: això exigeix un canvi de xip pendent en l'imaginari polític, sociològic i mediàtic espanyol. Federar no és separar. És just el contrari: federar és unir. Només cal mirar els Estats Units o mirar Alemanya. Països forts, units, federals. El federalisme és la forma més contrastada d'harmonitzar els interessos de totes les regions, nacionalitats, *länder* o Estats i, alhora, de neutralitzar tendències tant centrífugues com centrípetes. A Espanya, el federalisme dels fets és la via més eficient d'acabar amb aquestes dues sagnies per al projecte compartit que esmentava a l'inici: el procés independentista de Catalunya, que el Govern d'Espanya ha afrontat amb coratge, generositat i voluntat de reconciliació, i el procés invisible de Madrid, que el conjunt de l'Estat ha d'afrontar abans que siga massa tard i, com aventurava fa un quart de segle Pasqual Maragall, abans que Madrid se n'haja anat del tot.

És interessant constatar com el federalisme té arrels històriques al nostre país. Ja vam tindre en el passat un projecte de Constitució federal que molts obliden. Va ser en 1873, per a la Primera República Espanyola. Aquella carta magna concebia Espanya com una federació on cada Estat tenia la seua Constitució, el seu govern i el seu Parlament. No és molt diferent de la realitat autonòmica present. Tanmateix, hi havia un article, el 40, que deia així: «En la organización política de la Nación española todo lo individual es de la pura competencia del individuo; todo lo municipal es del Municipio; todo lo regional es del Estado, y todo lo nacional de la Federación». Porte aquesta mirada a la nostra Història, a aquell projecte de Constitució federal de 1873, per tal d'advertir de dues qüestions. La primera és que, en la nostra mateixa essència, perviu l'organització composta de tots els pobles que formem Espanya. Fins i tot podríem viatjar més arrere i remuntar-nos a l'origen dels nostres pobles: el Regne de València, la Corona d'Aragó, la unió dinàstica de les corones hispàniques. La segona qüestió és la constatació de la vigència del principi de subsidiarietat ara amb Europa com a casa comuna. És la via federal la base per articular —des del respecte— la unitat, la diversitat i la cooperació.

Al meu parer, el moment polític actual exigeix un nou pacte territorial. Uns acords de segona generació que modernitzen i facen viable l'Espanya d'Espanyes real. Uns acords que atenguen tots els desequilibris acumulats en les darreres dècades, com l'absència d'un sistema de finançament just i suficient, amb una ambiciosa acció reformista política, institucional i cultural. Aquesta ambició demana assumir allò que representen els principis federals. I no parle de reformes legals. Parle de l'esperit federal.

II. CONCÒRDIA, LLEIALTAT, CONFIANÇA: ELS PRINCIPIS FEDERALS

El primer és el principi de concòrdia. L'Espanya actual arrossega un dèficit de concòrdia i un superàvit de trinxeres, d'on només s'extrauen fang i odis. La intel·ligència recomana promoure la convivència amb l'única recepta duradora: l'empatia. Hem viscut massa temps segrestats per una idea d'Espanya adossada al conflicte.

El segon principi és el de lleialtat. En un context d'incerteses que abonen els proteccionismes mentals i nacionals, creixen els egoismes que alcen murs i fronteres. Tanmateix —fins i tot més enllà de raons ètiques clau— són realment útils els identitarismes, els centralismes o les essències cavernàries per a les persones? No sembla massa sensat. Per això, necessitem lleialtat federal. Coincidisc amb aquell al·legat de Pasqual Maragall: «O Espanya som tots els pobles que la formem, o Espanya no és ningú». Trenta anys després, la frase continua vigent. O Espanya som tots, o Espanya no és ningú. Perquè Espanya és molt més que una de les seues parts, que una de les seues llengües, que una de les seues cultures. I actuar en sentit contrari és una fal·làcia, un insult a la història i a la realitat present; una deslleialtat.

El tercer principi d'aquesta ànima federal és, justament, la confiança federal. I pot resumir-se així: que cada part, en l'exercici de les seues competències, tinga en compte els seus interessos, els interessos del conjunt i els interessos de les altres parts. Sense partidismes ni frontismes que entrebanquen la institucionalitat i el projecte compartit. Que ningú s'equivoque: no m'imagino paradisos. Mal han acabat aquells projectes polítics que prometien el cel a la Terra. El que defensem alguns és, senzillament, un compromís real, pragmàtic i amb principis, per apropar-nos al màxim al millor escenari possible per viure en fraternitat, igualtat i llibertat.

Aquesta és la mirada que projecta el millor dels patriotismes: el patriotisme cívic. Cal acabar ja amb un absurd: la identificació d'allò de tots amb una part o amb un accent. Per què aquest reduccionisme? És més Espanya Chamberí que el Cabanyal? És menys Espanya Benidorm que Triana? En absolut. Emma Goldman, llibertària feminista, va dir una vegada una frase estimada per tots aquells que evitem caure en el dogmatisme i el maximalisme estèril. La frase és: «Si no puc ballar, la teua revolució no m'interessa». Ací és fàcil d'adaptar la seua cita: «Si no em sent part, el teu patriotisme no m'interessa». És primordial configurar una Espanya amable on la cohabitació és una virtut. Per molt que alguns s'obstinen a passar l'aspiradora quan els convé, la realitat és la que és: som dèsset comunitats autònomes, centenars de comarques, més de huit mil pobles. I més enllà de qüestions simbòliques, hi ha un patriotisme cívic que hauria de prevaldre. L'essència del millor origen republicà: els principis d'equitat i solidaritat; la igualtat de drets,

d'obligacions i d'oportunitats; el respecte a la llei i als drets dels altres en un Estat del benestar que garantisca la justícia social. Aquests són els valors que fan avançar la igualtat. Sobren vísceres patriòtiques emocionals i falta patriotisme de la raó.

L'actitud basada en la concòrdia, la lleialtat i la confiança pot encaminar l'Espanya d'Espanyes cap a un cos federal pragmàtic que atenga les disfuncions territorials que reclamen un abordatge urgent. Parle de l'Espanya macrocefàlica del centralisme ineficient. Parle de l'Espanya que supere els independentismes. Parle de l'Espanya divergent del finançament injust i el dúmping fiscal. Parle de l'Espanya invisibilitzada que mai supera l'atenció mediàtica dels successos o l'oratge al telediari. Parle, també, de l'Espanya interior del despolament.

Insistisc: partíem de quaranta anys de l'«España, Una, Grande y Libre» —no ho podem oblidar— i l'Estat autonòmic va aconseguir promoure la gran descentralització d'Espanya, va alliberar les potencialitats de cada territori i va propiciar la convivència a l'Espanya real. No seria bo menysprear tot el que s'ha aconseguit. Però ha passat mig segle i és hora d'allò que implorava Madariaga: «España merece una conversación». Una conversa serena que no estiga segrestada pels identitarismes ni siga ostatic dels traumes passats. Una conversa que mire el demà i que cristal·litze en reformes concretes que aprofundisquen la cogovernança per tal d'obrir una nova democràcia socialment avançada.

III. PER UNA REFORMA ECONÒMICA, POLÍTICA I EMOCIONAL

La primera reforma pendent és econòmica. Una reforma del sistema de finançament autonòmic que garantisca tres principis: suficiència, equitat i solidaritat. És a dir: recursos per a tot allò fonamental i repartits amb equitat per a tots. La societat valenciana ha fet passos importants amb aquesta gota malaia que és la reivindicació d'un finançament just. Des de la unitat, hem aconseguit visibilitzar el «problema valencià». Després, des de la fermesa, hem aconseguit el que uns altres no volien: que el Ministeri d'Hisenda presentara una proposta per a reformar un sistema caducat fa una dècada. Ara, des de la responsabilitat, cal un gran pacte en el Congrés dels Diputats i entre els territoris per acordar el nou finançament autonòmic. És un pas inajornable per propiciar una Espanya justa. No és cap reivindicació d'exclusivitat; és una qüestió de justícia, d'igualtat i de respecte. L'única manera de garantir un estat del benestar fort i la millor manera de cohesionar Espanya. No podem encallar en una eterna partida de ping-pong Madrid-Catalunya amb el País Basc com a rerefons impressionista en calma, propi de Renoir o Monet. Som molts els territoris que esperem d'Espanya l'atenció merescuda en les nostres reivindicacions fonamentals.

La segona reforma que plantege és política: una cogovernança intensa en el pla executiu i en el pla legislatiu. La pandèmia ens va eixamplar els horitzons de la cooperació. Hem comprovat que tenim marge per a una major interacció en el nivell del poder executiu. L'arquitectura de cooperació Estat/comunitat autònomes té un estatut jurídic dubtós, una manera de procedir confusa i una base última voluntària. Sí: existeix la Conferència de Presidents Autònoms, les Comissions Bilaterals, les Comissions Territorials de Coordinació i les vora cinquanta conferències sectorials. Però cap d'aquestes instàncies té un suport institucional persistent, per la qual cosa no té regles vinculants ni en deriven. En definitiva: són uns llimbs sotmesos a la voluntat unilateral. Per això, per reforçar la cooperació, seria raonable establir formes jurídiques, constitucionalment avalades, que siguin clares, senzilles i eficaces per a la relació dels poders executius de l'Estat i de les comunitats autònomes. Instruments que garantisquen no sols els drets i les competències, sinó també —i aquesta seria la novetat— que avalen la corresponsabilitat imprescindible per a mantindre els preceptes constitucionals d'igualtat, de justícia i de solidaritat.

Tanmateix, el canvi substancial és el Senat. Ho apunta clarament la Constitució, però la formulació actual no té cap sentit. No ajuda a vertebrar sinó, com veiem ara com un avalotador del foc, és un instrument pervertit. A hores d'ara, des de la mateixa elecció dels senadors —amb un sistema profundament discutible— a la seua dimissió com a cambra territorial, ens trobem amb un Senat inútil per a l'interès general.

Sabem que, a curt termini, és viable una reforma pragmàtica del Senat amb tots els instruments federalitzants al nostre abast, malgrat que en aquest temps qualsevol acord sembla materialment impossible. Tanmateix, també sabem que la clarificació institucional de la qüestió territorial passa per una interpretació adequada del model alemany. Necessitem un nou Senat federal que garantisca la corresponsabilitat. I ací està la clau. En el Bundesrat, els *Länder* han d'acordar directament amb el Govern federal les lleis que afecten les seues competències. Ja siga perquè són competències exclusives, competències compartides o perquè la seua execució tinga efectes pressupostaris per als *Länder*. Per tant, el Govern federal ha de compartir la seua dimensió legislativa amb els *Länder*. Aquesta necessitat d'acord implica un grau de maduresa coherent amb un Estat compost.

A Espanya, l'equació és ben senzilla: si les comunitats autònomes som Estat, hem de decidir sobre l'Estat. Hi ha una qüestió ben il·lustrativa. Tornem al cas germànic. Alemanya manté una cultura de cooperació institucional on totes les parts defensen el joc net econòmic per a la igualtat i la justícia entre territoris. I no ho

fan per convicció només. Alemanya, des de Bismarck, és un referent de *realpolitik*. I ho subratlle perquè allò que fa possible la lleialtat federal alemanya és que, entre les clàusules intocables de la seua Constitució, està la configuració d'Alemanya com una Federació de *Länder*. L'article 79 de la seua llei fonamental no pot ser alterat. Diu literalment: «No està permesa cap modificació de la present llei fonamental que afecte l'organització de l'Estat federal en *Länder*, i el principi de la participació dels *Länder* en la legislació».

Per això, seria desitjable, a llarg termini, que la nostra Constitució, així com defineix que la nació espanyola és indissoluble, indivisible i pàtria comuna de tots els espanyols, atorgue el mateix rang existencial a les comunitats autònomes. Posar èmfasi en el fet que som part essencial de la Unió reduirà les inseguretats jurídiques que desemboquen en tensions i impulsarà la cooperació entre les parts i el tot.

Justament aquesta reconnexió emocional entre les parts i el tot és la tercera reforma d'esperit federal que propose. Després de la reforma econòmica i de la reforma política, urgeix una reforma simbòlica per una «Espanya de les Espanyes». Seré telegràfic. Hem de passar del centralisme ineficient a l'Espanya policèntrica. I això s'aconsegueix per dues vies: la física i la mental.

La primera qüestió és desconcentrar. Que les institucions de l'Estat es distribuïsquen més enllà de la capital. Cansa repetir-ho, però sembla necessari: Ni Espanya és Madrid, per molt que alguns ho propaguen en sessió continua, ni tot ha d'estar a Madrid. El perímetre de la M-30 té 32 km; el d'Espanya en té 7.526. És ben senzill.

Per què l'Oficina de Propietat Intel·lectual de la Unió Europea pot estar a Alacant i, en canvi, l'Oficina Espanyola de Patents i Marques ha d'estar, necessàriament, al passeig de la Castellana, 75?

Per què ningú qüestiona que l'entramat comunitari no estiga residenciat tot a Brussel·les?

Per què tots entenen que també hi haja institucions, òrgans i organismes europeus a trenta-tres ciutats de tota la Unió Europea: d'Estrasburg a Riga; d'Alacant a Torí. Per què això sí que és comprensible a la Unió Europea, on s'insereix l'Espanya actual, i en alguna part d'Espanya no ho és?

Per què Espanya concentra en la seua capital tots els ministeris, tots els òrgans representatius i tots els tribunals estatals, i en canvi Alemanya situa la Cort Constitucional i la Cort Suprema Federal a Karlsruhe; la Cort de Finances, a Múnic; la Cort Laboral, a Erfurt; la Cort Social, a Kassel, i la Cort Administrativa, a Leipzig, mentre que Berlín queda com a capital política i Frankfurt exerceix de capital econòmica amb les seus del Banc d'Alemanya, de la principal borsa del país i del Banc Central Europeu?

El centralisme absolut de les seues espanyoles a Madrid sembla un mandat —o un càstig— diví. I amb això s'ha d'acabar. Per eficiència, per intel·ligència i per respecte.

És infantil exigir adhesió a un projecte nacional que es nega a implantar-se en tota la nació. Aquesta Espanya policèntrica també exigeix redibuixar els mapes d'infraestructures. Fa poc va circular una notícia impactant: una nova línia d'AVE entre Màlaga i Múrcia que passava per Madrid. Per Madrid! L'Espanya radial no és l'Espanya real. Per això cal eixir del Quilòmetre Zero. En els mapes i en les ments. Per això és urgent aprofundir en el corredor mediterrani, que ha de començar des del sud de Portugal, i en totes aquelles infraestructures que ens permeten avançar amb tots els motors a ple rendiment.

La polifonia ha d'avançar a totes les escales. És fonamental que el replegament sobiranista que està sacsejant tot Europa, que ha derivat en un preocupant ascens de la ultradreta i de les més antigues pulsions destructives del Vell Continent, troben com a resposta ferma i decidida l'aprofundiment de l'esperit federal al si de la Unió. S'ha avançat, certament, però els pobles europeus encara tenim un ampli marge d'integració i cooperació. L'Europa federal: ahí hi ha una part de la resposta als monstres que hem vist sorgir com a *replicants* trumpistes. L'Europa il·lustrada sempre és la solució. Stefan Zweig: un món d'ahir, vigent en la seua essència, per al demà.

Coda final. (Aquest és un apunt per a una agenda federal ambiciosa. Més que una utopia, és una solució: potser l'única que ens encamine cap a una convivència estable. Perquè federar mai és separar. Federar és unir. És l'hora del federalisme pràctic. Del federalisme dels fets. Serà la via que ens permeta superar la dinàmica perversa d'asimetries i desafecció. Tancar els ulls i ignorar el dinosaure no el farà desaparèixer. Hui, a Espanya, ser pragmàtic és ser federalista.) ☞